

CZU 342.5:343.255

DOI 10.5281/zenodo.4543212

RESPONSABILITATEA STATULUI PENTRU PREVENIREA ȘI PEDEPSIREA ACTELOR DE TORTURĂ

Victor DONOS

Doctorand, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: donosvictor@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6941-2586>

Prezentul articol abordează problema responsabilității statului pentru prevenirea și pedepsirea actelor de tortură. Dat fiind faptul că Convenția ONU împotriva Torturii este un document-cadru în materia combaterii torturii, accentul principal în cadrul cercetării este pus pe trasarea unei paralele între obligațiile impuse de aceasta statelor semnatare și realizările înregistrate de Republica Moldova în domeniul dat. Deși legislația Republicii Moldova nu prevede răs-pundere civilă specială pentru actele de tortură, tratamente inumane și degradante, în articol sunt analizate și dreptu-rile victimelor torturii. În acest context, autorul menționează că victimele acestor infracțiuni pot solicita recuperarea prejudiciilor cauzate prin intentarea procedurilor civile în cadrul unui dosar penal sau în afara acestuia.

Cuvinte-cheie: tortură, Convenția împotriva torturii, incriminarea actelor de tortură, responsabilitatea statului, pedeapsă.

STATE RESPONSIBILITY FOR THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF ACTS OF TORTURE

This article addresses the issue of state responsibility for the prevention and punishment of acts of torture. Given that the UN Convention Against Torture is a framework document in the field of combating torture, the main focus in the research is on drawing a parallel between the obligations imposed by it to the signatory states and the achievements recorded by the Republic of Moldova in the given field. Although the legislation of the Republic of Moldova does not provide for special civil liability for acts of torture, inhuman and degrading treatment, the article also analyzes the rights of victims of torture. In this context, the author mentions that victims of these crimes can claim recovery of the damage caused by bringing civil proceedings within or outside a criminal case.

Keywords: torture, Convention against torture, criminalization of acts of torture, state responsibility, punishment.

RESPONSABILITÉ DE L'ÉTAT POUR LA PRÉVENTION ET LA RÉPRESSION DES ACTES DE TORTURE

Cet article traite de la question de la responsabilité de l'état dans la prévention et la répression des actes de torture. Étant donné que la Convention des Nations Unies contre la Torture est un document-cadre dans le domaine de la lutte contre la torture, l'objectif principal de la recherche est d'établir un parallèle entre les obligations qu'elle impose aux États signataires et les réalisations enregistrées par la République de Moldova dans ce domaine. Bien que la législation de la République de Moldova ne prévoie pas de responsabilité civile particulière pour les actes de torture et les traitements inhumains et dégradants, l'article analyse également les droits des victimes de torture. Dans ce contexte, l'auteur mentionne que les victimes de ces crimes peuvent demander réparation du préjudice causé en engageant une procédure civile dans le cadre ou en dehors d'une affaire pénale.

Mots-clés: torture, Convention contre la torture, incrimination des actes de torture, responsabilité de l'état, punition.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВА ЗА ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ ЗА ПРИМЕНЕНИЕ ПЫТОК

В данной статье рассматривается вопрос об ответственности государства за предотвращение пыток и наказание за них. Учитывая то, что Конвенция ООН против пыток является рамочным документом в борьбе с пытками, основное внимание в исследовании уделяется проведению параллели между обязательствами, налагаемыми ею на подписавшие ее государства, и достижениями Республики Молдова в данной области. Несмотря на то, что законодательство Республики Молдова не предусматривает особой гражданской ответственности за акты пыток, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения, в статье также анализируются права жертв пыток. В этом контексте, автор подчеркивает, что жертвы таких преступлений могут потребовать возмещения причиненного ущерба путем инициирования гражданского или уголовного иска.

Ключевые слова: пытки, Конвенция против пыток, криминализация актов пыток, ответственность государства, наказание.

Introducere

Tortura se consideră una din cele mai serioase încălcări ale drepturilor umane interzisă în orice circumstanțe, deoarece reprezintă „un atac direct la esența personalității și demnității umane”.¹ În general, interzicerea torturii a evoluat drept o normă „*jus cogens*” în dreptul internațional – o normă de nivel superior, care nu poate fi limitată sau nu poate să deroge de la normele sau obligațiile asumate din tratatele anterioare.

Interzicerea torturii și altor forme de rele tratamente a fost codificată în diferite tratate internaționale și regionale cu privire la drepturile omului, inclusiv în art. 1 al Convenției Organizației Națiunilor Unite împotriva Torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante (în continuare Convenția ONU împotriva Torturii)² și în art. 3 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului.³

Principalele idei ale cercetării

Pentru a transforma în realitate acest acord normativ în lume, art. 2 al Convenției ONU împotriva Torturii impune statelor părți să adopte măsuri legislative, administrative, judiciare și altele în sistemul intern pentru a preveni tortura pe orice teritoriu aflat sub jurisdicția sa. În același mod, art. 1 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului impune statelor membre să asigure garantarea drepturilor și libertăților consfințite prin Convenție tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția lor.

Dat fiind faptul că Convenția ONU împotriva Torturii este un document cadru în materia combaterii torturii, în cele ce urmează ne propunem să trasăm o paralelă între obligațiile impuse de aceasta statelor semnatare și realizările înregistrate de Republica Moldova în domeniul dat. În concret, am selectat câteva prevederi concrete din Convenție după cum urmează:

Art. 4: „1. Fiecare stat parte va veghea ca toate actele de tortură să constituie infracțiuni din punctul

¹ McArthur, E., Nowak, M. *Convenția ONU împotriva Torturii. Comentariu*. Oxford University Press, New York, 2008, p.1.

² *Convenția împotriva torturii și altor pedepse și tratamente cu cruzime, inumane sau degradante*, adoptată la New York la 10 decembrie 1984. În: *Tratate Internaționale nr. 1 din 30-12-1998*, art. 130.

³ *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, din 04.11.1950, adoptată la Roma la 04.11.1950 și intrată în vigoare la 03.09.1953. În vigoare pentru Republica Moldova din 01.02.1998 (Publicată în *Tratate Internaționale Nr. 1 din 01.01.1998*).

de vedere al dreptului penal. Se va proceda la fel în privința tentativei de a practica tortura sau orice act săvârșit de oricare persoană și care ar constitui complicitate sau participare la tortură. 2. Fiecare stat parte va sancționa aceste infracțiuni cu pedepse corespunzătoare, ținând seamă de gravitatea lor.”

Această obligație, a fost realizată deja de către Republica Moldova, relevante în acest sens fiind următoarele momente:

- consacrarea la nivel constituțional⁴ a dreptului fundamental de a nu fi supus torturii: art. 24 alin. (2): „Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante”;

- consacrarea în legea penală a statului⁵ a principiului umanismului: art. 4 alin. (2): „Legea penală nu urmărește scopul de a cauza suferințe fizice sau de a leza demnitatea omului. Nimeni nu poate fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante”;

- incriminarea și penalizarea actelor de tortură în Codul penal al Republicii Moldova: art. 135¹ alin. (1) lit. d) (Infracțiuni împotriva umanității); art. 137 alin. (3) lit. b) (Infracțiuni de război împotriva persoanelor); art. 166¹ (Tortura, tratamentul inuman sau degradant).

Art. 16: „1. Fiecare stat parte se angajează să interzică, pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa, și alte acte care constituie pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante care nu sunt acte de tortură așa cum aceasta este definită la articolul 1, când asemenea acte sunt săvârșite de către un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau la instigarea sau cu consimțământul expres sau tacit al acesteia, îndeosebi, obligațiile enunțate la articolele 10, 11, 12, și 13 sunt aplicabile altor forme de pedepse cu cruzime, inumane sau degradante.”

Din conținutul incriminărilor cuprinse în Codul Penal al RM și al interdicțiilor prevăzute în Codul de executare al RM, putem desprinde că în Republica Moldova este incriminată și interzisă nu numai tortura, dar și „tratamentele cu cruzime, inumane sau degradante”.

⁴ *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: *Monitorul Oficial nr.78/140 din 29.03.2016* (versiune în vigoare din 14.01.2019 în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.18, MO 467-479/14.12.18 art.786).

⁵ *Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18-04-2002*. Publicat în *Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14-04-2009 (modificat prin Legea nr. 165 din 10.09.20, MO259-266/09.10.20 art.547; în vigoare 09.11.20)*.

Art. 10: „1. Fiecare stat parte va lua măsuri pentru a introduce cunoștințe și informații despre interdicția torturii în programele de formare a personalului civil sau militar însărcinat cu aplicarea legilor, a personalului medical, a agenților autorității publice și a altor persoane care pot fi implicate în paza, interogarea sau tratamentul oricărui individ supus oricărei forme de arest, deținere sau închisoare. 2. Fiecare stat parte va include această interdicție printre regulile emise în ceea ce privește obligațiile și atribuțiile acestor persoane.”

Referitor la primul paragraf al art. 10 din Convenție, este de menționat că pentru a vedea în ce măsură Republica Moldova face față acestei obligații este nevoie de a identifica concret programele de formare a subiecților indicați. Cu toate acestea, dincolo de conținutul acestor programe, considerăm că cu mult mai eficient ar fi dacă nemijlocit înainte de desfășurarea „pazei, interogării sau tratamentului oricărui individ supus oricărei forme de arest, deținere sau închisoare”, subiecții implicați ar fi informați sub semnătură despre interdicția actelor de tortură în activitatea acestora.

În ceea ce privește paragraful 2 al articolului citat, considerăm a fi relevante prevederile următoarelor acte normative:

- Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320/2012⁶, care reglementează cu titlu de principiu respectarea drepturilor omului și a demnității: art. 4 alin. (2) – „Poliția nu aplică, nu încurajează și nu tolerează tortura, tratamentul inuman sau degradant”.

- Codul de procedură penală al Republicii Moldova,⁷ care în art. 10 alin. (3) stabilește: „În desfășurarea procesului penal, nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante, nimeni nu poate fi deținut în condiții umilitoare, nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale care lezează demnitatea umană”.

- Codul de executare al Republicii Moldova,⁸

⁶ *Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320 din 27-12-2012.* În: Monitorul Oficial nr. 42-47 din 01-03-2013 (modificată prin *Legea nr. 219 din 08.11.18, MO462-466/12.12.18 art.770; în vigoare 01.01.21).*

⁷ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14-03-2003.* În: Monitorul Oficial nr. 248-251 din 05-11-2013 (modificat prin *LP188 din 11.09.20, MO259-266/09.10.20 art.557; în vigoare 01.01.21).*

⁸ *Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24-12-2004.* În: Monitorul Oficial nr. 214-220 din 05-11-2010 (modificat prin *Legea nr. 85 din 11.06.20, MO161-164/03.07.20 art.303; în vigoare 03.01.21).*

care în art. 167¹ prevede „Se interzice supunerea oricărei persoane aflate în executarea unei pedepse la tortură, tratamente cu cruzime, inumane sau degradante ori la alte rele tratamente”.

Art. 12: „Fiecare stat parte va lua măsuri pentru ca autoritățile sale competente să procedeze imediat la o anchetă imparțială, ori de câte ori există motive întemeiate de a crede că pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa a fost comis un act de tortură.”

În acest sens, Codul de procedură penală stabilește, cu titlu general, în art. 58 alin. (2): „Victima (inclusiv a actelor de tortură – e.n.) are dreptul ca cererea sa să fie înregistrată imediat în modul stabilit, să fie soluționată de organul de urmărire penală, iar după aceasta să fie informată despre rezultatele soluționării”.

Potrivit art. 262 alin. (4¹) din Cod: „Orice declarație, plângere sau alte informații ce oferă temeii de a presupune că persoana a fost supusă acțiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant, prevăzute la art. 166¹ din Codul penal, urmează a fi prezentate sau transmise imediat procurorului pentru a fi examinate în conformitate cu art. 274 alin. (3¹) din prezentul cod”. Prin urmare, asemenea cazuri se transmit imediat procurorului, întrucât anume acesta este competent de desfășurarea urmăririi penale.

Totodată, conform art. 274 alin. (3¹): „În cazul în care din cuprinsul actului de sesizare sau de constatare rezultă bănuirea de săvârșire a unei infracțiuni prevăzute la art. 166¹ din Codul penal, procurorul urmează să decidă asupra acesteia corespunzător alin. (1) din prezentul articol, într-un termen ce nu va depăși 15 zile”. Deci, dacă în toate celelalte cazuri, procurorul are la dispoziție un termen de 30 de zile, atunci în cazul actelor de tortură, acest termen este redus în jumătate.

Art. 11: „Fiecare stat parte va exercita o supraveghere sistematică asupra regulilor, instrucțiunilor, metodelor și practicilor privind interogatoriul și asupra prevederilor privind paza și tratamentul persoanelor supuse oricărei forme de arest, deținere sau închisoare pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa, în vederea prevenirii oricărui caz de tortură.”

Referitor la această responsabilitate a statului, legislația Republicii Moldova în materie nu reglementează expres nimic.

Art. 15: „Fiecare stat parte va ține în așa fel încât orice declarație, în privința căreia s-a stabilit că a fost obținută prin tortură, să nu poată fi invocată ca element de probă în nici o procedură, cu excepția cazului când este folosită împotriva persoanei acu-

zate de tortură pentru a se stabili că o declarație a fost într-adevăr făcută.”

În acest sens, Codul de procedură penală stabilește în art. 94 alin. (1): „În procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute: 1) prin aplicarea violenței, amenințărilor sau a altor mijloace de constrângere, prin violarea drepturilor și libertăților persoanei;”.

Totodată, conform art. 10 alin. (3)¹: „Sarcina probațiunii neaplicării torturii și a altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante îi revine autorității în a cărei custodie se află persoana privată de libertate, plasată la dispoziția unui organ de stat sau la indicația acestuia, sau cu acordul ori consimțământul său tacit”.

Art. 13: „Fiecare stat parte va lua măsuri pentru ca orice persoană care pretinde că a fost supusă torturii pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa să aibă dreptul de a prezenta o plângere în fața autorităților competente ale statului respectiv, care vor proceda imediat, în mod imparțial, la examinarea cazului. Se vor lua măsuri pentru a se asigura protecția reclamantului și a martorilor împotriva oricărei maltratări sau intimidări datorită plângerii depuse sau dovezii furnizate.”

În cazul tezei întâi din articolul citat, este incident art. 58 alin. (2) din Codul de procedură penală, care, reiterăm, stabilește, cu titlu general: „Victima (inclusiv a actelor de tortură – e.n.) are dreptul ca cererea sa să fie înregistrată imediat în modul stabilit, să fie soluționată de organul de urmărire penală, iar după aceasta să fie informată despre rezultatele soluționării”.

Referitor la teza a II-a, în conținutul Codului de procedură civilă nu am atestat norme care să prevadă expres obligația de a „asigura protecția reclamantului și a martorilor împotriva oricărei maltratări sau intimidări datorită plângerii depuse sau dovezii furnizate”. Prin urmare, în asemenea cazuri rămâne aplicabil doar principiul umanității și respectării drepturilor omului și demnității umane.

Art. 14: „1. Fiecare stat în parte va garanta, în sistemul său juridic, victimei unui act de tortură dreptul de a obține reparație și de a fi despăgubită în mod echitabil și adecvat, inclusiv mijloacele necesare pentru readaptarea sa cât mai completă posibil. În cazul decesului victimei ca urmare a unui act de tortură, persoanele aflate în întreținerea acesteia au dreptul la compensație.”

Legislația Republicii Moldova nu prevede răspundere civilă specială pentru actele de tortură, tratamente inumane și degradante, însă persoanele vinovate de comiterea acestor acte pot fi supuse răspunderii civile, în ordine generală, fiind responsabile de repararea prejudiciilor cauzate. Victimele infracțiunilor pot solicita recuperarea prejudiciilor cauzate prin intentarea procedurilor civile în cadrul unui dosar penal sau în afara acestuia. Acțiunea civilă în procesul penal poate fi intentată la cererea persoanelor cărora le-au fost cauzate prejudicii materiale, morale sau, după caz, le-a fost adusă daună reputației profesionale nemijlocit prin fapta (acțiunea sau inacțiunea) interzisă de legea penală sau în legătură cu săvârșirea acesteia⁹.

Cererile persoanelor vătămate privind compensarea suferințelor psihice sau fizice suportate pot fi înaintate în judecată în baza Legii privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești nr.1545 din 25.02.1998¹⁰ și în baza Codului Civil al Republicii Moldova.¹¹

Referitor la reabilitarea victimelor torturii și tratamentelor inumane sau degradante, Republica Moldova nu a adoptat până în prezent măsuri legislative în acest sens conform standardelor stabilite de articolul 14 al Convenției ONU împotriva Torturii.

Chiar dacă la 29 iulie 2016 a fost adoptată Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137/2016¹², aceasta nu stabilește garanții specifice în sensul specificat de art. 14 citat. Reglementările

⁹ *Dreptul de a nu fi supus torturii și relexelor tratamente. Raport. Republica Moldova: retrospectiva anului 2016. Chișinău, 2017, p. 18-19. [URL]: <https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/06/Raport-TORTURA-web.pdf>.*

¹⁰ *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești nr. 1545 din 25-02-1998. În: Monitorul Oficial Nr. 50-51 din 04-06-1998 (versiune în vigoare din 05.01.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO1-6/05.01.18).*

¹¹ *Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06-06-2002. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 82-86 din 22-06-2002; republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019 (modificat prin Legea nr. 112 din 09.07.20, MO205-211/14.08.20 art.454; în vigoare 14.08.20).*

¹² *Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137 din 29-07-2016. În: Monitorul Oficial nr. 293-305 din 09-09-2016 (versiune în vigoare din 15.06.2018 în baza modificărilor prin Legea nr. 79 din 24.05.18, MO195-209/15.06.18 art.338).*

generale din Lege care ar putea fi aplicate parțial și victimelor infracțiunilor de tortură, se referă la:

- consilierea psihologică din contul statului (articolul 9 din Lege);
- asistența juridică garantată de stat (articolul 11 din Lege);
- compensații financiare (articolul 15 din Lege).

Concluzii

Generalizând asupra celor analizate, subliniem că principala responsabilitate a statului în materia prevenirii torturii ține de reglementarea corespunzătoare a interdicțiilor și incriminărilor în materie și asigurarea eficacității procesului de cercetare a cazurilor de comitere a actelor de tortură și de respectare a drepturilor victimelor torturii în cadrul acestuia.

Bibliografie

1. Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06-06-2002. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 82-86 din 22-06-2002; republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019 (modificat prin Legea nr. 112 din 09.07.20, MO205-211/14.08.20 art.454; în vigoare 14.08.20).
2. Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24-12-2004. În: Monitorul Oficial nr. 214-220 din 05-11-2010 (modificat prin Legea nr. 85 din 11.06.20, MO161-164/03.07.20 art.303; în vigoare 03.01.21).
3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14-03-2003. În: Monitorul Oficial nr. 248-251 din 05-11-2013 (modificat prin LP188 din 11.09.20, MO259-266/09.10.20 art.557; în vigoare 01.01.21).
4. Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18-04-2002. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14-04-2009 (modificat prin Legea nr. 165 din 10.09.20, MO259-266/09.10.20 art.547; în vigoare 09.11.20)

5. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: Monitorul Oficial nr.78/140 din 29.03.2016 (versiune în vigoare din 14.01.2019 în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.18, MO 467-479/14.12.18 art.786).

6. Convenția împotriva torturii și altor pedepse și tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York la 10 decembrie 1984. În: Tratatate Internaționale nr. 1 din 30-12-1998, art. 130.

7. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, din 04.11.1950, adoptată la Roma la 04.11.1950 și intrată în vigoare la 03.09.1953. În vigoare pentru Republica Moldova din 01.02.1998 (Publicată în Tratatate Internaționale Nr. 1 din 01.01.1998).

8. Dreptul de a nu fi supus torturii și relelor tratamente. Raport. Republica Moldova: retrospectiva anului 2016. Chișinău, 2017. [URL]: <https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/06/Raport-TORTURA-web.pdf>.

9. Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320 din 27-12-2012. În: Monitorul Oficial nr. 42-47 din 01-03-2013 (modificată prin Legea nr. 219 din 08.11.18, MO462-466/12.12.18 art.770; în vigoare 01.01.21).

10. Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137 din 29-07-2016. În: Monitorul Oficial nr. 293-305 din 09-09-2016 (versiune în vigoare din 15.06.2018 în baza modificărilor prin Legea nr. 79 din 24.05.18, MO195-209/15.06.18 art.338).

11. Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești nr. 1545 din 25-02-1998. În: Monitorul Oficial Nr. 50-51 din 04-06-1998 (versiune în vigoare din 05.01.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO1-6/05.01.18).

12. McARTHUR, E., NOWAK, M. Convenția ONU împotriva Torturii. Comentariu. Oxford University Press, New York, 2008.